

A TANÁRI PÁLYAELHAGYÁS SZAKTÁRGYI MINTÁZATA

A FRISSDIPLOMÁSOK PÁLYAELHAGYÁSÁHOZ kapcsolódó interpretációkat legjobb szándékkal is gyakran egyoldalúnak mondhatjuk, s nincs ez másként a tanárok esetében sem. Egyik oldalról – a képzési beruházás alapú megközelítésekben – a pályaelhagyás olyan veszteségként írható le, melynek következtében a felsőoktatási tanulmányokba fektetett (társadalmi forrású) pénz és energia nem hasznosul a munkaerőpiacon. A másik megközelítés a tanult szakmán kívüli elhelyezkedésben épp az adott végzettség felhasználásának rugalmas lehetőségeit hangsúlyozza. E megközelítések nyilván a pályaelhagyás, túlképzés értékelését is meghatározzák (*Polónyi 2010*). Elemzésünknek nem célja a pályaelhagyás fogalmának elméleti újra-konstruálása, vagy szintetizálása – ehhez jóval több muníció szükségeseltetne – arra azonban vállalkozunk alább, hogy e sokat hangoztatott fogalom kapcsán egy kitérőt, a hozzá tapadó előzetes értékelő aspektustól mentes értelmezési lehetőséget kínáljunk. Az alábbiakban a tanári szakokon végzettek pályaelhagyási mintázatait elemezve épp ezért a képzési és munkaerő-piaci rendszerek illeszkedése (kereslet-kínálat) helyett az egyéni életutak mintázatait vizsgáljuk. A pályaelhagyásnak nevezett jelenség – amikor is a diplomás nem a tanult szakmájában helyezkedik el – a mi elemzésünkben a végzettség és munka tartalmi kapcsolódásának mértékében, a jellemző foglalkoztatási struktúrákban és a váltás objektív és szubjektív hozadékában mutatkozik meg. E megközelítésben az is benne rejlik, hogy a különböző szakok végzettjei a pályaelhagyás eltérő mintázataival anélkül jellemezhetőek, hogy ezt a túlképzés, alulképzés, elégtelen illeszkedés szimptomájaként azonosítsanak. A pályaelhagyásának e vizsgálatában nem feltételezünk tehát egy általános motivációs sémát (előzetesen sem kényszerként sem lehetőségként nem azonosítjuk a váltást). Megközelítésünk másik jellemzője, hogy e mintázatok eltéréseit egy szakmán – a tanári végzettségen – belül vizsgáljuk, azt feltételezve, hogy a frissdiplomás tanárok munkaerő-piaci helyzete a különböző szaktárgyak szerint eltéréseket mutat.

A tanári pályaelhagyás interpretációi és vizsgálatai

Mindenekelőtt a tanári pályaelhagyás elméleti megközelítéseit és kutatási előzményeit tekintjük át röviden. A tanárok munkaerőpiaca nyilvánvalóan speciális a tekintetben, hogy alapvetően a közsférához köthető, nem piaci verseny-kondíciók alapján működő rendszerről van szó. E piacot az állami irányítási túlsúly, ebből következően a beavatkozások, problémakezelés átpolitizáltsága jellemzi. Szintén általános, a tanári munkaerőpiacot meghatározó tényező a fizetési rendszerek vi-

szonylagos merevsége, illetve a kereslet és kínálat képzési szint szerinti, földrajzi és tantárgyspecifikus különbségei (*Chevalier & Dolton 2004*). A centralizált szabályozás és a társadalmi jelentőség miatt a tanári szakma mennyiségi és minőségi utánpótlása központi szakpolitikai téma, mely az oktatási expanzióval különösen fókuszba került (*Nagy 1994*), ahol a tanárhiányt a nemzetközi állásfoglalások az oktatás szélesedésével és a pálya presztízisének csökkenésével az OECD országok komoly problémájaként azonosítják (*Mihály 2002*). Jól látszik azonban az is, hogy elsősorban nem mennyiségi, hanem minőségi problémáról van itt szó, amely bizonyos régiók, települések avagy tantárgyak esetében éleződik ki (*Sági & Varga 2011*). A tanár-kínálat ezen minőségi kérdései egyfelől a pályaelhagyás értelmezését és okainak feltárását, másfelől a tanári utánpótlás működési-mechanizmusainak vizsgálatait állították a kutatások fókuszába. A pedagógusprobléma okainak számbavételekor gyakran az alacsony tanári fizetésekre helyeződik a hangsúly (*Polónyi & Timár 2006*), miközben a vizsgálódás során egyre inkább hangsúlyozzák a várható kereset-növekedés mértékének meghatározó szerepét – a tanári pálya választásának alacsony relatív megtérülését (*Dolton & Van der Klaauw 1995; Dolton 1990; Varga 2007; Ladd 2007*). Nem kérdés, hogy a pályaelhagyás anyagi okai mellett egyéb, a váltást motiváló szempontok is szerepet játszanak. Ezek a gyakran összegzett okok például a rigid rendszer korlátozott karrier-kilátásai, a teljesítményre érzéketlen bérezési rendszer, az adminisztrációs terhek, az autonómia visszanyesése, az óraterhelés avagy osztálylétszám-növekedés miatti túlterheltség, a nem megfelelő munkafeltételek vagy a szakma presztízvesztése de olyan kínálkozó lehetőségek is, mint a továbbképzési lehetőségek bővülése vagy a munkaerőpiac megnövekedett fogadókészsége a tanári kompetenciák iránt (*Lásd erről pl. Ladd 2007; Santiago 2004; Ingersoll 2000; Mihály 2010; Sági & Varga 2011; Chrappán, 2012*). A pályaelhagyás nem anyagi szempontjainak előtérbe helyezését indokolják azok a kutatási eredmények is, amelyek szerint e döntésnek nem feltétlenül van anyagi hozadéka (*Frijters et al 2004*), avagy indoka (*Smithers & Robinson 2001*), vonzerőt jelent ugyanakkor a foglalkoztatás viszonylagos stabilitása, gyakran az időtényező is (*Sági & Varga 2011*). (Mindez persze elvezethetne a pályán tartásra irányuló szakpolitika lehetséges motivációs rendszerének elemzéséhez, de e helyet eltekintünk ettől.)

A pályaelhagyás trendjei is jól strukturálhatóak, amelynek során a váltás esélye a pályakezdéshez közelebb álló, a magasabban képzett és magasabb iskolafokozaton tanítók körében jelentősebb, a tanárhiány szakterületenként is jelentős eltéréseket mutat (*Smithers & Robinson 2003; Mihály 2010*). Az interpretációk szerint az esetek egy részében a különbségeket egyfelől a szakterület népszerűség-csökkenése dominálja (pl. a természettudományi tárgyak esetében), más tárgyak kapcsán azonban a nem tanári munkaerőpiac elszívó hatásával kell számolni (pl. nyelvtanárok, informatikatanárok esetében) (*Mihály 2010*). A pályaelhagyás mértékét eszerint az egyes tanári szakképesítések eltérő konvertálhatósága is meghatározza (*Chrappán 2010*). A tanárok hazai felvevőpiacán nehéz volna egyértelmű túlkínálatot vagy hiányt azonosítani, inkább minőségi, vagy strukturális problémákról van szó (*Chrappán*

2012). A pedagógus-kínálat minőségi problémáit a tanári pályára belépők kontra-selekciónak elmélete és kutatásai mutatják meg (Varga 2007; Sági & Ercsei 2012).

A pályaelhagyás elemzéseiben mint láthattuk, döntően az okok feltárása és a megoldási lehetőségek mérlegelése áll a szakmai és szakpolitikai diskurzus középpontjában. A tanárok eltérő pályaválasztási (Sági & Ercsei 2012) és pályaelhagyási (Polónyi 2006) mintázatainak humán-reál szakos elkülönítései elemzésünk fontos előzményét adják. Az elégedettség és pedagógus-pályaelhagyás kapcsolatának feltárása során Chrappán (2012) vizsgálata kínál párhuzamosságot.

Vizsgálati szempontok

A tanári pályaelhagyás mintázatait feltáró elemzésünk kérdésfeltevésében két feltételezés igazolására törekszünk.

Első feltevésünk szerint a tanári pályát elhagyók foglalkoztatási mintái szaktárgyanként eltérőek. Amennyiben a pályaelhagyást a munkaerő-piaci betagozódás rugalmasságaként, a végzetek eltérő stratégiáiként értelmezzük, azokat a tartalmi és strukturális jegyeket érdemes itt keresnünk, amelyek a nem tanári munka tanítástól (közoktatástól) mérhető távolságát mutatják az egyes szakterületek frissdiplomás tanárai között. E jegyeket nagyrészt a fogadó munkaerőpiac jellemzőiben és a végzett foglalkozás illeszkedésének mértékében keressük.

Másik feltevésünk szerint a tanári pályaelhagyás munkaerő-piaci hozadéka is különbözik az egyes szakterületek esetében. Eszerint e jelenség egyoldalú – akár pozitív (diploma konvertálhatósága), akár kényszerítő (pálya-minőségi/mennyiségi telítettség) – interpretálása helyett az egyes szakterületek pályaelhagyóit épp a lehetséges előnyök-hátrányok különböző kombinációi jellemzik. Ennek jelzés-szerű igazolására a jövedelem és a választott munkával való elégedettség több-szempon-tú elemzése alkalmas lehet. A kérdés itt az tehát, hogy a pályaelhagyással milyen szempontból kerülnek objektíve és szubjektíve előnyösebb/hátrányosabb helyzetbe a frissdiplomás pályaelhagyók, mint a tanításban maradtak. Ez a vizsgálódás lényegében a tanári pályaelhagyás szakterületileg különböző motivációihoz, stratégiáihoz vihet közelebb bennünket.

A feldolgozott adatok

Adatsoraink a 2008-ban illetve 2010-ben tanár szakokon végzetek munkaerő-piaci jellemzőit mutatják be. Az adatok forrása a „Frissdiplomások 2011” adatbázis, amely az országos Diplomás Pályakövetési Rendszer 2011-ben lezajlott intézményi adatfelvételeinek eredményeit tartalmazza. A vizsgálat során 31 felsőoktatási intézmény végzett teljes körű online megkeresésen alapuló kérdőíves adatfelvételt a 2008-ban illetve 2010-ben abszolutóriumot szerzett végzettjei körében. Az átlagos válaszadási ráta 18,16 százalékos volt. Ebből a frissdiplomás adatbázisból emeltük ki a tanári végzettséget szerzetek almintáját.

A frissdiplomások teljes körén belül a tanárképzésben végzettek kiválasztása ugyanakkor meglehetősen problémás ez elemzési lehetőségeinkre is kihat. Egyfelől, csak azokról tudhatjuk biztosan, hogy tanár szakon (is) szereztek végzettséget, akik esetében a szaknév mellett ez a kiegészítés szerepel. A kétciklusú képzési rendszerben mindez kevésbé okoz problémát, hiszen ott a mesterképzéssel a tanár szakok jól elkülöníthetők. A hagyományos főiskolai, egyetemi képzések esetében azonban csak a fenti jelzésre tudunk hagyatkozni, így bizonyosan nem tudtuk kiszűrni a tanár szakon végzettek teljes körét. A másik probléma a tanárképzésre jellemző többszakosságból adódik. A diplomás pályakövetési kutatások kérdőíve a végzettség területét illetően csak egy szak – a legfontosabbnak tartott – megnevezésére kéri a végzetteket. Ez az esetek többségében logikus szűkítés épp a tanárképzésben problémát jelenthet, hiszen a szakpárok közül csak az egyiket (jóllehet a végzett számára meghatározóbbat) tudjuk azonosítani és a szakterületi kategorizálás alapjául felhasználni. A tanári végzettségek azonosításakor minden végzettet tehát a számára fontosabb szakterülete alapján soroltunk csoportokba, a szakpárok esetében feltételezve az egymáshoz közelebbi szaktárgyak gyakoribb együtt járását. Mindezeket a megfontolásokat fontos szem előtt tartanunk a tanárképzésből kilépők munkaerő-piaci helyzetének elemzésekor.

Az adatbázisból rendelkezésünkre álló adatok közül összesen 1381 tanárképzésben végzett frissdiplomást tudtunk azonosítani. (Ez a teljes végzett-adatbázis 6,8 százalékát jelenti.) A tanárképzésben végzetteket nyolc kategóriára osztottuk, szakosodásuk alapján:¹ Művészet (N = 183), Matematika (N = 101), Természettudomány (N = 197), Számítástechnika (N = 190), Magyar, történelem, társadalomismeret (N = 170), Idegen nyelv (N = 226), Mérnök tanár (N = 79), Egyéb szaktanár (testnevelés, egészségügy, technika) (N = 235).

Pályaelhagyás az egyes szakterületeken

Nem egyszerű a pályaelhagyás fogalmának operacionalizálása sem. A tanulmányok és a munkavégzés szakterületi illeszkedéseként definiált fogalom megragadásához szubjektív és objektív mutatókhoz fordulhatunk. Előbbi esetben a végzetteket kérjük meg arra, hogy ítélik meg, tanult szakmájukban helyezkedtek-e el. Utóbbi esetben pedig a megkérdezettek által megnevezett foglalkozásokról hozunk egyedi döntéseket az elvégzett szak ismeretében. (E két módszer eredményeinek összevetése azután igazán izgalmas új információkkal szolgálhatna a pályaelhagyás egyéni percepciójáról.) Esetünkben a tanárképzés mint vizsgált szakmacsoport inkább az utóbbi, objektív besorolás választására kínálja magát – a foglalkozásra vonatkozó nyitott kérdések válaszai alapján a tanárként dolgozók tisztán elkülöníthetők a

¹ Az egyes kategóriák esetében a hagyományos főiskolai és egyetemi szintű végzettségeket és az MA/MSC diplomákat egyaránt figyelembe vettük – amennyiben az elvégzett szak nevében a tanári végzettségre utaló kitétel egyértelműen szerepelt.

nem tanárként foglalkoztatottak csoportjától. Mi is így jártunk el tehát, tanárként és nem tanárként dolgozókra választva ketté a tanárképzésben végzetek csoportját.²

A tanári pályaelhagyás foglalkozás megnevezésén alapuló meghatározása alapján egy-három évvel a tanári végzettség megszerzése után a frissdiplomások mintegy kétharmadát (62,5 százalékát) találjuk a pályán. Ez az arány az egyes szaktárgyak tanárai körében igen változatosan alakul. Igen alacsony a pályaelhagyás a matematikatanárok körében (mindössze egytizedes) és kissé átlag alatti a természettudományi tárgyakat oktatók között is. A magyar–történelem, az idegen nyelv és az egyéb szaktárgyak (testnevelés, egészségtan, fejlesztés) oktatói között a pályaelhagyás mértéke az átlaghoz közeli. Ugyanakkor nagyon jelentős pályaelhagyást mutatnak a mérnökstanárok (72 százalékuk nem tanít) és a számítástechnikai illetve művészeti tárgyak oktatására felkészített tanárok pályaelhagyása is némileg átlag feletti (42–43 százalékos gyakoriságú). Már önmagában a pályaelhagyás mértékének e különbözősége is jelzi, hogy minden bizonnyal sokkal feltételezünk a jelenség mögött tantárgy-alapú strukturális és motivációs eltéréseket.

1. táblázat: Tanárként végzetek elhelyezkedése 1–3 évvel a végzés után, % (N = 1109)

Tantárgy	Tanárként dolgozik	Nem tanárként dolgozik	Összesen	N
Művészet	57,7	42,3	100,0	137
Matematika	88,1	11,9	100,0	84
Természettudomány	71,3	28,7	100,0	150
Számítástechnika	56,1	43,9	100,0	171
Magyar, történelem	65,8	34,2	100,0	120
Idegen nyelv	64,6	35,4	100,0	181
Mérnökstanár	27,9	72,1	100,0	68
Testnevelés, életvitel, fejlesztés	61,6	38,4	100,0	198
Összesen	62,5	37,5	100,0	1109

Forrás: Diplomás Pályakövetési Rendszer, Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

Szakterületi különbségek a munka tartalmában

A pályaelhagyó tanárok munkavállalása közti eltéréseket elsőként az általuk végzett munka tartalmára, majd a foglalkoztatóra vonatkoztatva vizsgáljuk meg. Vizsgálatunk célja – a strukturális eltérések azonosítása – érdekében alapvetően a pályát elhagyók egyes munkaerő-piaci mutatóinak tanári pályától való távolságát keressük itt. Az elemzés során ezért, jóllehet minden esetben a pályát elhagyók körében mutatkozó arányokat tüntetjük csak fel, ezt az egyes változók tanárok esetében feltételezett mértékéhez vonatkoztatjuk. A foglalkozás illeszkedésének vizs-

² Tanárként dolgozónak tekintettünk mindenkit, aki foglalkozásaként a tanítás bármely formáját jelölte meg, ide sorolva nemcsak a közoktatási intézményben tanítókat, hanem pl. a magántanárokat, óraadókat, oktatási intézmény-vezetőket, kollégiumi nevelőtanárokat is.

gálata során ez azt jelenti, hogy a tanárként dolgozók körében a vizsgált változók teljes illeszkedését feltételezzük,³ s ehhez képest keressük a pályát elhagyók munkájának „távolságára” utaló jeleket. A rendelkezésünkre álló adatok a végzettség és munka szubjektíve érzékelt illeszkedésének három mutatóját kínálják: a horizontális illeszkedés esetében az elsajátított tudás hasznosulásának és a szakterülethez kapcsolódó munkavégzés mértékét, az illeszkedés vertikális dimenziójában pedig a munkához szükséges végzettség szintjét.

Eszerint tartalmi szempontból a pályaelhagyó tanárok között épp a két legnagyobb pályaelhagyási rátával jellemezhető csoport, a számítástechnika és mérnöktanárok munkája esik legközelebb a tanult szakmához. Közülük sokan nem tanítanak tehát, ám a képzés során tanultakat nagymértékben tudják hasznosítani munkájukban, mely ráadásul jellemzően a felsőfokú kvalifikációt is igényli. A matematika és magyar–történelem tantárgyak pályaelhagyói kerülnek munkájukban legtávolabb a pályától. Aki e végzettséggel nem tanít (láthattuk, hogy ez arányaiban ritkább), az jellemzően kevésbé hasznosítja munkájában a megszerzett tudást sőt magát a diploma meglétét is. Nyelvtanárként az oktatáson kívül dolgozva ugyanakkor a felsőoktatásban tanultak – ha nem is pontosan a szakterületen – de nagy hatékonysággal hasznosulni tudnak. A természettudományi oktatást elhagyó tanárokat az elsajátított tudás felhasználása meglehetősen közel tartja a tanult szakmához, a konkrét szakterületi kapcsolódás azonban meglehetősen csekély – itt minden bizonnyal a megszerzett általános ismeretek hasznosításáról van szó. A művészet és a testnevelés/egészségfejlesztés tanárai közül a pályaelhagyók illeszkedése minden szempontból átlag alatti mértékű.

2. táblázat: A nem tanárként dolgozók foglalkozási illeszkedésének néhány mutatója, %

	Az elsajátított tudást egyáltalán nem használók aránya – nem tanárként dolgozók körében	Nem tanulmányai szakterületén dolgozók aránya – nem tanárként dolgozók körében	Felsőfokú végzettséget nem igénylő munkát végzők aránya – nem tanárként dolgozók körében
Művészet	31,0	50,0	51,7
Matematika	50,0	90,0	60,0
Természettudomány	37,2	55,8	32,6
Számítástechnika	6,7	22,7	22,7
Magyar, történelem	53,7	67,5	50,0
Idegen nyelv	20,6	58,7	33,3
Mérnöktanár	12,2	29,2	14,3
Testnevelés, egészségfejlesztés, technika	31,1	48,6	45,3
Összesen	26,2	47,0	36,1

Forrás: Diplomás Pályakövetési Rendszer, Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

³ Tudjuk, hogy a tanári munka és a tanárokat foglalkoztatók semmiképpen sem egységes csoport. A tanárként történő munkavégzés ideáltipikus megközelítését mégis azért tartjuk itt indokoltnak, mert így (az elhagyott) tanári pályát egységként kezelve tudjuk csak az attól mérhető távolságot azonosítani.

A pályát elhagyók által végzett foglalkozás tekintetében tehát mondhatjuk, hogy egyes tárgyak tanárai tartalmilag rugalmasabban, mások kevésbé rugalmasan tudtak kapcsolódni a szerzett végzettséghez (azaz, nem tanárként dolgozva is hasznosítani tudják ismereteiket). Tartalmilag rugalmasabbnak a mérnök-tanári, számítástechnika-tanári és nyelvoktatói végzettségek felhasználása mutatkozik, rugalmatlanabbnak pedig főként a matematika és magyar–történelem szakos diplomával rendelkező pályaelhagyók illeszkedését tekinthetjük.

Kissé a számok mögé tekintve felvillanthatjuk azt is, hogy konkrétan milyen gyakori munkakörökről számolnak be a pályaelhagyó tanárok.⁴ A mérnök-tanárok esetében a legtöbbet említett nem tanári foglalkozás a rendszergazda, rendszerszervező, programozó. A számítástechnika-tanárok esetében a rendszergazda ill. -üzemeltető, informatikus, szoftverfejlesztő és programozó kapott számottevő említést. A pályaelhagyó matematikatanárok esetében nem találtunk kiemelkedően gyakori foglalkozást. A magyar–történelem és az idegennyelv-tanári szakok diplomásai asszisztensi, ügyintézői, adminisztrátori munkáról számoltak be leggyakrabban a tanításon kívül (a testnevelés, fejlesztés szaktanárait is ez jellemzi). A tanításon kívül dolgozó művészet-tanárok körében a grafikus munka említése emelkedik ki.

A foglalkoztatási struktúra különbségei

A nem tanári munkavégzés tartalmi illeszkedése után a pályaelhagyók foglalkoztatóinak elemzésével a pályaelhagyás „távolságát” strukturális szempontból vesszük szemügyre. Itt is a tanári foglalkoztatás általánosított jegyeiből indulunk ki (magas közalkalmazotti arány, állami/önkormányzati fenntartású, magyar tulajdonú munkáltató az oktatás ágazatában). A pályaelhagyó tanárok munkaerő-piaci mutatói alapján a tanári foglalkoztatástól jelentős strukturális távolságot mutat a mérnök-tanárok, a számítástechnika és az idegennyelv-tanárok munkavállalása. Őket alacsony közalkalmazotti arány és a magánszféra átlagosnál nagyobb súlya jellemzi. Ugyancsak átlag feletti körükben a külföldi tulajdonú s az 1000 főnél több foglalkoztatottal működő munkáltatók aránya (a többi pályaelhagyó tanárhoz képest). Mindhárom szakcsoport esetében az információ-kommunikációs ágazat a fő felvevő. E tárgyak tanári diplomásai tehát tartalmilag közel, strukturálisan ugyanakkor távol dolgoznak a pályától – ez a foglalkoztathatóság jelentős rugalmasságára utal. A magyar- illetve történelemtanárok esetében épp fordított a kép: itt a pályaelhagyásból adódó tartalmi rugalmatlanság a tanárokéhoz közelebb álló foglalkoztatási struktúrával jár együtt, közülük arányaiban többen dolgoznak a közszférában és az oktatás ágazatában.⁵ Hasonló a nem tanító testnevelés, egészségfejlesztés tanárok helyzete is – őket az egészségügy, szociális ellátás területe is

⁴ Ennek alapjául a kérdőív „Mi a jelenlegi foglalkozásának, munkakörének megnevezése?” nyitott kérdésére beérkezett válaszok összesítése szolgál, melyen egyébként a pályaelhagyás kategorizálása is alapul.

⁵ A matematikatanárok eredményeit az alacsony elemszám miatt itt kivonjuk az elemzésből.

fogadja. A természettudományi tanárként végzett pályaelhagyók esetében a strukturális távolság átlagos mértékét találjuk. A művészetoktatók itt is különböznek: alapvetően a magánszférához és a művészeti ágazathoz kapcsolódnak ugyan, ám a hazai tulajdonú foglalkoztatókhöz.

3. táblázat: A nem tanárként dolgozók munkahelyi illeszkedésének néhány mutatója, %

	Közalkalmazottként dolgozók aránya	Magántulajdonú cégnél dolgozók aránya	Külföldi tulajdonú cégnél dolgozók aránya	1000 fő fölötti cégnél dolgozók aránya	Munkahely leggyakoribb ágazata
Művészet	19,3	66,7	19,3	6,9	Művészet, szórakoztatás, szabadidő (34,5)
Matematika	0,0	100,0	50,0	20,0	Információ, kommunikáció (30)
Természettudomány	27,9	69,0	18,6	20,9	Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység (19,5)
Számítástechnika	18,7	70,3	30,7	32,4	Információ, kommunikáció (31,1)
Magyar, történelem	41,5	45,0	18,4	17,5	Oktatás (26,3)
Idegen nyelv	12,5	82,5	46,7	35,5	Információ, kommunikáció (20,6)
Mérnök tanár	16,3	77,1	41,7	38,8	Információ, kommunikáció (24,5)
Testnevelés, egészségfejlesztés, technika	37,3	48,0	11,8	17,3	Oktatás (22,7); humán egészségügyi, szociális ellátás (22,7)
Összesen	23,7	66,5	27,3	24,3	Információ, kommunikáció (14,8); oktatás (14,6)

Forrás: Diplomás Pályakövetési Rendszer, Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

A tanári pályaelhagyás szakterületi strukturális és tartalmi mintázatai tehát gyakran összekapcsolódnak egymással. Az ismeretek felhasználásának rugalmasságával leginkább jellemezhető szakmacsoportok állnak legtávolabb a tanári foglalkoztatási struktúrától. A mérnök tanárok, számítástechnika és nyelvtanárok a felsőfokú tanulmányok során megszerzett ismereteket tehát hasznosítják ugyan, de alapvetően más szférában. Más tantárgyak pályaelhagyó tanárai esetében a tanultak rugalmatlanabb hasznosítása ellenére a foglalkoztatás jellege kevésbé tér el a tanárokétól.

Szakterületi eltérések a pályaelhagyás hozadékában

A tanári pályaelhagyás szakterületi mintázatainak feltárása során az objektív és szubjektív következményeket értékelési szemléletmóddal tekintjük át. Eszerint a pályaelhagyás anyagiakban avagy elégedettségben mérhető következményeit – hozadékait avagy hátrányát – keressük a frissdiplomások válaszai alapján. A jövedelmek esetében összességében úgy tűnik, hogy a tanári pálya elhagyása szignifikáns jövedelem-többletet eredményez (a 114 ezer forintos havi nettó tanári átlagkereset-höz képest a nem tanárként dolgozók átlagosan 140 ezer forintot keresnek).

Az oktatott tantárgyak szerint azonban itt is lényeges eltérések mutatkoznak a tanári végzettségen belül. Míg a tanárok jövedelmi viszonyai alapvetően kiegyensúlyozottak (az átlagtól felfelé lényegében csak a mérnöktanárok és a testnevelés-egészségfejlesztés területén végzetek jövedelme tér el) addig a nem tanárként dolgozók között a kereseti különbségek élesek: a számítástechnika, a mérnöktanár és a matematika és az idegen nyelv tárgyak pályaelhagyóinak kereseti előnye igen jelentős. Ugyanakkor a magyar, történelem, természettudomány, testnevelés-egészségfejlesztés tanári pályák elhagyásával a végzetek összességében nem realizálnak jövedelmi előnyt. Előbbi két szakterület esetében a pályaelhagyók csekélyebb átlagjövedelme alacsony szórással is társul, miközben a tanári pálya elhagyása a többi szakterületen a jövedelmek nagyobb szórását idézi elő.

4. táblázat: Tanári frissdiplomások átlagkeresete. Önbevalláson alapuló havi nettó átlagkereset a Magyarországon foglalkoztatottak körében (ezer Ft)

	Havi nettó átlagkereset a nem tanárként dolgozók körében	Havi nettó átlagkereset a tanárként dolgozók körében	Havi nettó átlagkeresetek szórása a nem tanárként dolgozók körében	Havi nettó átlagkeresetek szórása a tanárként dolgozók körében
Művészet	112,15	97,32	72,602	25,683
Matematika	156,89	116,00	69,135	29,009
Természettudomány	109,19	112,74	35,848	29,186
Számítástechnika	171,57	114,77	99,636	33,840
Magyar, történelem	102,93	109,4	38,288	27,150
Idegen nyelv	132,38	108,25	59,524	34,859
Mérnöktanár	171,02	138,06	77,061	59,935
Testnevelés, egészségfejlesztés, technika	144,13	132,42	99,903	90,918
Összesen	140,34	114,65	81,702	49,219

Forrás: Diplomás Pályakövetési Rendszer, Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

A pályaelhagyás objektív hozadéka után a szubjektív előnyök vizsgálatához a munkával való elégedettség adatait használjuk fel. A frissdiplomások 4 fokú skálán értékelték munkájukat az elégedettség hét aspektusában, a kapott eredmények elemzése során az értékelések átlagaival és azok különbségével dolgozunk.

A tanári pályaelhagyást összességében tekintve azt a sommás összegzést tehetjük, hogy az elégedettségi visszajelzések alapján szinte minden szempontból „megéri” elhagyni a tanítást. Az egyetlen kivétel a végzett munka szakmai, tartalmi része – e tekintetben a pályán maradók kedvezőbbnek élik meg helyzetüket. A presztízs, jövedelem, a személyi és tárgyi körülmények mind szubjektíve kedvezőbbek a pályát elhagyók számára. Sorra véve az elégedettségi eltéréseket, az egyes szakterületek közti különbségek érzékletesen látszanak. A számítástechnika és mérnöktanárok számára a pályaelhagyás jövedelmi és karrier-előnnnyel jár. A természettudományi végzettség esetében ezek az előnyök kedvezőbb tárgyi körülményekkel is társulnak. A nyelvtanári és a testnevelés, egészségfejlesztés frissdiplomásai között a pályaelhagyás magasabb jövedelemmel és jobbnak vélt munkakörülményekkel jár. A művészet területe itt is speciális, hiszen épp munkájuk jövedelmi és tartalmi aspektusait tekintve hasonlóak a tanári pályán maradókhoz, minden egyéb szempontból előnyösebbnek élik meg helyzetüket. A pályaelhagyás legkedvezőtlenebbül egyértelműen a magyar, történelem szakos tanárokat érinti, ők munkájuk tartalmát illetően legkedvezőtlenebbnek érzik helyzetüket a pályán maradókénál.

5. táblázat: Pályaelhagyók körében mért szignifikáns elégedettség-különbségek (a tanárként dolgozókhöz képest)

	A munka szakmai, tartalmi része	Szakmai előmenetel, karrierépítés	Szakmai presztízs	Jövedelem és juttatások	A munka személyi körülményei	A munka tárgyi körülményei	A munka összességét tekintve
Művészet		+	+		+	+	+
Matematika				+	+		
Természettudomány			+	+		+	
Számítástechnika			+	+			
Magyar, történelem	-						-
Idegen nyelv	-			+		+	
Mérnöktanár			+	+			
Testnevelés, egészségfejlesztés, technika				+		+	
Összesen	-		+	+	+	+	

Forrás: Diplomás Pályakövetési Rendszer, Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

Mit mond mindez a pályaelhagyásról?

Elemzésünknek azzal a feltételezéssel indultunk neki, hogy a frissdiplomás tanárok körén belül a pályaelhagyás mintázatai alapvető különbségeket mutatnak mind a munka tartalmi aspektusait, mind a foglalkoztatás struktúráját tekint-

ve. Ugyancsak különbségeket feltételeztünk a pályaelhagyás objektív és szubjektív hozadékában az egyes szakterületek esetében. A tanári végzettségűek közti szaktárgyi eltérések a fenti adatsorokból jól elkülöníthetőek és segítségükkel kirajzolhatjuk az egyes típusok eltérő mintázatait. Különösen markáns képet kapunk a számítástechnikai, mérnök-tanári, nyelv-tanári végzettségű, illetve a történelem-irodalom szakterületen diplomázott pályaelhagyó tanárokról. Előbbi csoport a felsőoktatásban tanultak rugalmas felhasználását jellemzően a közoktatás szférájától erősen eltávolodva tudja hasznosítani, jelentős anyagi és elégedettségi előnyöket realizálva. Ezzel szemben az irodalom, történelem szak-tanári végzettség megszerzése során szerzett tudás a tanításon kívül sokkal rugalmatlanabban hasznosul, miközben végzettjeit nagymértékben az oktatáshoz közelebb, a közszférában tartja. E szakterület esetében a pályaelhagyás jellemzően sem objektív, sem szubjektív előnyökkel nem járt.

Az a tény, hogy a pályaelhagyás egy szakmán belül is ilyen mértékben eltérő mintázatokat mutat, a jelenség interpretációinak átgondolásához vezethet minket – voltaképpen ez lenne elemzésünk fő célja. A tanári mintán bemutatott eredményekben mind a rugalmasság, konvertálhatóság, mind a túlképzés, nem megfelelő illeszkedés értelmezéseinek találhatunk terepet. A fenti vizsgálattal egyúttal tehát a pályaelhagyás fogalmi kezelésének értékelési előfeltevésektől mentes gyakorlatát kívántuk felvázolni. Előfeltevésünket, mely szerint a diplomás pályaelhagyás önmagában nem szimptomatikus jellemzője a felsőoktatási kibocsátásnak, úgy véljük a jelenség mögött azonosított sokrétű mintázatok is bizonyítják.

VEROSZTA ZSUZSANNA

IRODALOM

- CHEVALIER, A. & DOLTON, P. (2004) The Labour Market for Teachers. *Centre for Economic Research Working Paper Series*, WP04/11.
- CHRAPPÁN M. (2010) Pályaelégedettség és karriertervek a pedagógus képzettségű hallgatók körében. In: GARAI (et al) (eds) *Frissdiplomások 2010. Diplomás pályakövetés IV*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., pp. 267–287.
- CHRAPPÁN M. (2012) Elégedettség és mobilitási esélyek a pedagógusképzésben végzettek körében. In: GARAI O. & VEROSZTA ZS. (eds) *Frissdiplomások 2011*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. (Előkészületben.)
- DOLTON, P. (1990) The Economics of UK Teacher Supply: the Graduate's Decision. *Economic Journal*, 100, pp. 91–104.
- DOLTON, P. & VAN DER KLAUW, W. (1995) Leaving teaching in the UK: a duration analysis. *Economic Journal*, 105, pp. 431–444.
- FRIJTERS, P., SHIELDS, M. A. & WHEATLEY PRICE, S. (2004) *To Teach or not to Teach? Panel Data Evidence on the Quitting Decision*. IZA Discussion Paper No. 1164.
- INGERSOLL, R. (2000) *Turnover Among Mathematics and Science Teachers in the U.S.* Technical Report Prepared for the National Commission on Mathematics and Science Teaching for the 21st Century.
- LADD, H. F. (2007) Teacher Labour Markets in Developed Countries. *The Future of Children*, vol. 17. No. 1. pp. 201–217.
- MIHÁLY I. (2010) *Pedagógusok pályaelhagyása*. Szakképzési Szemle, vol. 26. No. 1. pp. 106–111.
- NAGY M. (1994) Kontroll és autonómia a tanári szakmában. *Magyar Pedagógia*, vol. 94. No. 1–2. pp. 27–36.
- POLÓNYI I. (2010) Foglalkoztathatóság, túlképzés, Bologna. *Educatio*, No. 3. pp. 384–401.

- POLÓNYI I. & TIMÁR J. (2006) *A pedagógus probléma. Új Pedagógiai Szemle*, Április. pp. 15–31.
- SÁGI M. & VARGA J. (2011) Pedagógusok. In: BALÁZS É., KOCSIS M. & VÁGÓ I. (eds) *Jelentés a közoktatásról 2010*. Budapest, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. pp. 295–324.
- SANTIAGO, P. (2004) The labour market for teachers. In: JONHES, G. & JONHES, J. (eds) *International Handbook on the Economics of Education*. pp. 522–579.
- SMITHERS, A. & ROBINSON, P. (2003) *Factors Affecting Teachers' Decisions to Leave the Profession*. Research Report 430. London, DfES
- VARGA J. (2007) Kiből lesz ma tanár? A tanári pálya választásának empirikus elemzése. *Közgazdasági Szemle*, vol. LIV. július–augusztus, pp. 609–627.

